

ВІДОБРАЖЕННЯ КРАЄЗНАВЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ 1930-Х РОКІВ У ГАЗЕТНІЙ ПЕРІОДИЦІ

У статті на підставі матеріалів республіканської періодики висвітлюються проблеми розвитку краєзнавства в Україні 1930-х років.

Ключові слова: українська преса, газетна періодика, пам'ятки історії та культури, краєзнавство, туризм, археологічні розкопки.

Серед актуальних та перспективних тем розвитку історико-краєзнавчих досліджень слід відзначити недостатньо висвітлене у вітчизняній історіографії питання щодо оцінки періодики як історичного джерела вивчення краєзнавчого руху в Україні.

В цьому контексті українська преса 30-х рр. ХХ ст. – важливе джерело дослідження розвитку краєзнавства в Україні.

У зазначений період відбувається процес реорганізації періодичних видань у зв'язку із змінами адміністративно-територіального поділу: з ліквідацією округів, утворенням з лютого 1932 р. областей. Всі окружні газети реорганізуються в районні. У великих промислових центрах створюються міські газети – органи місцевих партійних комітетів і Рад народних депутатів. Замість окружних з'являються обласні газети. Згодом виникають видання політвідділів машинно-

тракторних станцій (МТС) та радгоспів, які наприкінці 1934 р. перетворюються в районні газети або залишаються як багатотиражки, у 1938-1939 рр. майже всі багатотиражки МТС і радгоспів припинили своє існування.

Слід відзначити, що найбільших успіхів українізація преси досягла в 1932 р. – 87,5%¹. Однак, з середини 1930-х років починає посилюватися процес русифікації української періодики. Якщо в 1931 р. в Україні видавалося російською мовою 80 газет, то в 1935 р. їх виходило вже 478.

У газетній періодиці зазначеного періоду досить докладно відзеркалено процес охорони пам'яток історії та культури в республіці. Проблематика опублікованих матеріалів надзвичайно різноманітна. Тематичний розподіл газетних публікацій щодо збереження історико-культурної спадщини в Україні 1930-х рр. видно з табл. 1.

Основні напрями													
Спорудження пам'ятників визначним діячам української культури	Діяльність музейних установ	Створення і реорганізація музеїв	Проведення археологічних розкопок	Збереження історико-культурної спадщини	Відбування історико-революційних пам'яток, спорудження пам'ятників діячам Комуністичної партії і Радянської держави	Організація і про ведення виставок, пам'яток історії та культури	Підготовка історії міст, сіл, фабрик і заводів України	Розвиток туристично-екскурсійного руху	Створення і діяльність державних історико-культурних заповідників	Руйнування пам'яток історії та культури	Розвиток краєзнавства	Діяльність архівних установ	
19,3	17	11,7	9,6	8,5	7,2	6,7	6,1	5,7	3,3	3,1	1,1	0,9	

Серед тем – 19,3 публікацій про спорудження пам'ятників визначним діячам української культури, 17 – діяльності музейних установ, 11,7 – з створення і реорганізації музеїв, 9,6 – з проведення археологічних розкопок, 8,5 – із становлення радянської архітектури історико-архітектурної спадщини, 6,7 – з організації і проведення виставок пам'яток історії та культури, 6,1 – з підготовки історії міст і сіл, фабрик і заводів України, 7,8 – з відбудови історико-революційних пам'яток, спорудження пам'ятників діячам Комуністичної партії і Радянської держави, 5,7 – з розвитку туристично-екскурсійного руху, 3,3 – з створення і діяльності державних історико-культурних заповідників, 3,1 – з руйнування пам'яток історії та культури, 1,1 – з розвитку краєзнавства, 0,9 – з діяльності архівних установ.

Певне місце на сторінках періодичних видань відводилося розвитку краєзнавства в Україні. На відміну від 20-х років ХХ ст. в тогочасній пресі дуже рідко трапляються матеріали про створення краєзнавчих товариств, комісій, музеїв та практичні результати діяльності краєзнавчих організацій щодо вивчення рідного краю, пам'яток минулого. Це пояснюється згортанням українізації, зростанням ролі політосвіти, подальшої ідеологізації сфери української культури. Із зміцненням радянської влади в 30-х роках ХХ ст. на сторінках преси з'являються публікації про перебудову краєзнавчої роботи в Україні на основі принципів партійності і класовості. За жанровою ознакою газетні матеріали з означеної тематики представлені переважно нарисами, кореспонденціями і статтями. Найбільше місце з цієї проблематики в українській пресі відводилося публікаціям про нове радянське краєзнавство. На шпальтах центральних і місцевих газет систематично друкувалися матеріали про історію окремих регіонів України, їхні здобутки в соціалістичному будівництві. Серед цих пропагандистських публікацій нариси і статті О.Демченка «Історія села Качківки»¹, С.Квітковського «Де що про колишнє Поділля»², В.Азарова «Дорога в Канів»³, Л.Паламарчука, С.Шураховича, Л.Ємануїлова «Старовинне українське місто»⁴, Я.Дошера «Було повітове місто»⁵, К.Гуслистого «Львів»⁶, М.Бекеля «Так було, так ніколи не буде»⁷, О.Легейди «В стародавньому місті Дубно»⁸. Типовим є

нарис Є.Вікторова «Наше місто» в херсонській газеті «Надніпрянська правда» від 12 жовтня 1937 р., де йшлося про те, що: «У майбутньому Херсон стане найвизначнішим містом нашої Батьківщини. Все це можливо лише за радянської влади, коли народи живуть за новою Сталінською конституцією і під керівництвом більшовицької партії, під керівництвом великого генія товариша Сталіна упевнено крокують до самих вершин комунізму»⁹. Докладно висвітлюється на шпальтах газет діяльність реорганізованих краєзнавчих музеїв, відкриття нових соціалізованих краєзнавчих музейних осередків на підприємствах і в селах України, головним завданням яких є пропаганда індустріалізації, колгоспного будівництва, нового соціалістичного будівництва, проведення антирелігійної роботи. Зокрема, повідомлялося про організацію музею історії села Ломоватого на Черкащині¹⁰, музею історії Харківського заводу «Серп і молот»¹¹, першої у Вінницькій окрузі кімнати-музею історії села у бронецькому колгоспі Могилів-Подільського району на Вінниччині. Такі кімнати-музеї за цим почином були створені і в інших колгоспах району¹². Також в українській тогочасній пресі знаходимо інформаційні повідомлення про відновлення роботи реконструйованого Вінницького краєзнавчого музею, в якому з'явилися відділи «Велика пролетарська революція і громадянська війна в СРСР», «Соціалістичне будівництво Вінниччини», «Радянське мистецтво», «Народна творчість трудящих Вінниччини»¹³, «Черкаського міжрайонного краєзнавчого музею»¹⁴, Остерського краєзнавчого музею на Чернігівщині¹⁵. Група матеріалів висвітлювала підготовку видання «Історії фабрик і заводів». Цьому питанню присвячено кореспонденцію «Роботу над складанням історії фабрик та заводів у центрі уваги» у «Літературній газеті» від 22 квітня 1933 р., в якій міститься докладна інформація про підсумки засідання Організаційного комітету, присвяченого перебігу роботи над історією фабрик і заводів. Відзначалося, що в Україні цієї справою були охоплені тільки 6 з 24 об'єктів, тобто тільки розпочалася робота. У зв'язку з цим оргкомітет ухвалив постанову щодо посилення уваги до роботи над підготовкою «Історії фабрик і заводів», провести творчу нараду письменників, які працюють у цій галузі та взяти участь у творчій

нараді, що її скликає Всеукраїнська редакція з видання «Історії фабрик і заводів»¹⁶. Крім того, у газетній періодиці є інформація про те, що до чергових з'їздів ВКП(б) і КП(б)У Всеукраїнська редакція цього видання видає збірку пробних розділів «Історії фабрик і заводів», де висвітлюватимуться окремі моменти з історії Харківського тракторного заводу Дніпробуду, київської «Ленкузні» та ін.¹⁷. Не залишилось поза увагою тогочасної преси й питання розвитку туристично-краєзнавчої роботи серед трудящих, насамперед учителів і студентської молоді України. Газети постійно вміщували матеріали, що мали на меті привернути увагу громадськості до розвитку пролетарського туристично-краєзнавчого руху в Україні, організації масових поїздок робітників і службовців, учнів і студентів до історичних місць та революційних пам'яток. На сторінках періодичних видань знаходимо інформативний матеріал про туристичну поїздку в липні 1935 р. із Києва до Канева письменників-початківців Андрійчука, Нагірного, Портнова та Світайла із Вінниці, які написали кілька нарисів про цю екскурсію¹⁸, про прибуття у серпні 1935 р. із Одеси до Києва 75 комсомольців-учасників воєнізованого походу слідами боїв богунського полку під командуванням М. Щорса¹⁹, відвідання історико-революційних місць під час літнього туристичного сезону 1937 р. понад 1100 дітьми із Одеської області,²⁰ організацію у березні 1937 р. для робітників-стахановців Дніпропетровської області екскурсій за маршрутом Дніпропетровськ-Москва-Ленінград-Київ²¹, повернення у липні 1937 р. до Кривого Рогу групи робітників-екскурсантів із туристично-екскурсійського походу слідами боїв під час громадянської війни в Україні²², організацію в 1938 р. для жителів Харківської області екскурсії і туристичних походів до Москви, Ленінграда, Криму, Кавказу, та до міста Горі (батьківщини Сталіна)²³, екскурсію в січні 1939 р. робселькорів Чернігівщини до Київського філіалу музею В.І. Леніна²⁴ тощо.

Як бачимо у газетній періодиці досліджуваного періоду всебічно відбивався процес перебудови краєзнавчої роботи в Україні на основі принципів політизації і пропаганди революційного руху.

Однією з домінуючих тем у тогочасній українській пресі було висвітлення ходу підготовки і проведення історико-архе-

ологічних досліджень на території України. На сторінках центральних і періодичних видань регулярно публікувалися статті, кореспонденції, інформаційні повідомлення про дослідження ранньо-феодалного городища у Вишгороді під Києвом²⁵, старовинного городища XI ст. на території Бердичівського району на Житомирщині²⁶, пам'яток льодового періоду на балці Канцерна біля села Перше Травня Солонянського району на Дніпропетровщині²⁷, трипільської культури в околицях сіл Трипілля, Халеп'я, Верем'я, Щербанівки, Жуківців, Красного, та міста Обухів на Київщині²⁸, землянок XI–XIII ст. в колишній садибі Трубецького у Києві²⁹, оселі первісних людей біля села Гонців – за 25 км від Лубен на Полтавщині³⁰ сиродутного доменного металургійного виробництва в селах Дешеші і Висока Піч на Житомирщині³¹, на території Десятинної церкви у Києві³², стародавніх історичних пам'яток Харківської області³³, ближніх печер Києво-Печерської лаври³⁴, стародавнього грецького поселення на території села Лузанівка на Одещині³⁵, періоду палеоліту і неоліту в районі Новгород-Сіверська і в Азово-Чорноморській смузі на Мелітопольщині³⁶, палеозоологічних пам'яток на вулиці Картами шевській Одеси³⁷, пам'яток трипільської і скіфської культури на Звенигородщині Черкаської області³⁸, трипільської культури Дністровсько-Дніпровського басейну³⁹, верхнього і нижнього міста Ольвії та приольвійського селища⁴⁰, Литовського замку XIV–XV ст. у Києві⁴¹, скіфських поселень V – III ст. до н.е. на Дніпропетровщині⁴². В українській пресі досить часто друкувалися статті й кореспонденції, в яких докладно розповідалося про науководослідну роботу Інституту археології АН УРСР з вивчення пам'яток стародавньої історії України. Серед них – цікава і змістовна стаття «Розкопки Ольвії» члена-кореспондента АН УРСР, директора Ольвійського заповідника Л. Славіна в газеті «Комуніст» від 24 вересня 1939 р. В статті відзначалося про значний вклад науковців Інституту археології АН УРСР в розкопках греко-скіфського міста Ольвії – найбільшого міста на території України докиївської епохи. В 1939 р. було розкопано найдавніший будинок часу заснування Ольвії (середини XI сторіччя до нашої ери). Всього тут було відібрано 3000 старовинних пам'яток для наукового дослідження і передачі Київському

центральному історичному музею. Особливу увагу з цієї колекції експонатів привертала металеві речі, глиняний посуд, прикраси, монети, художні вироби, мармурові скульптури тощо⁴³.

У тогочасних газетах чимало місця відводилося матеріалам про археологічні дослідження Софіївського собору. Повідомлялося про знайдення великого митрополичого склепу, в якому поховано шість митрополитів. Серед інших знахідок – великого розміру глиняний горщик (корчага) 14–15 ст. (литовської доби). Виняткову наукову цінність мало відкриття українськими археологами підлоги собору (початку XI сторіччя), яка складалася з шиферних полірованих плит, укладених на вапняковому підґрунті і бордюрами з різнокольорових смальтових шматочків (скловидна маса будівельно-декоративного призначення)⁴⁴. Цікавими є кореспонденції про хід археологічних розкопок на території садиби Десятинної церкви у Києві. Одна з кореспонденцій розповідала про те, що співробітники Інституту матеріальної культури АН СРСР і Ленінградського музею етнографії виявили унікальне і рідкісне зібрання великої історичної ваги, яке зберігалось в 36 ящиках в нерозібраному вигляді після археологічних розкопок, здійснених на території Десятинної церкви російським археологом Дмитром Мілеєвим понад 30 років тому. Після смерті археолога доля цієї колекції до того часу була невідома.

Після того, як колекцію розберуть її мали віддати у розпорядження АН УРСР⁴⁵.

Також заслуговує на увагу цікаве інтерв'ю з професором Йосипом Орбелі, з якого стало відомо, що група археологів під його керівництвом витягнула з річки Буг човен, який пролежав у воді близько 3000 років. Він удвічі більший від раніше знайдених. Це було одне із суден, на якому скіфи транспортували продукцію, підтримуючи торговельні зв'язки з еллінами⁴⁶. Окрему групу становлять публікації на таку гостру проблему в археологічній роботі як брак коштів. Так, у статті М.Розовського «Охотники за ископаемыми» у київській газеті «Советская Украина», повідомлялося про роботу палеонтологічної експедиції під керівництвом Д.К.Третьякова в одеських катакомбах. Автор відзначає, що зібрані знахідки слабо популяризуються серед громадськості навіть в Одесі. Крім того, коштів для продовження роботи експедиції було дуже мало⁴⁷. Виявлені газетні матеріали значною мірою сприяють повноті змалювання картини археологічних досліджень пам'яток старовини і мистецтва України, зокрема всебічному і глибокому висвітленню участі в цій роботі Інституту археології АН УРСР, його підрозділів, окремих учених – пам'яткознавців.

Таким чином, українська преса дає важливий емпіричний матеріал для дослідження розвитку тогочасного краєзнавства в Україні.

Джерела та література

1. Енциклопедія історії України. – Т.2. Голова редкол. В.А.Смолій. – К., 2004. – С.17.
2. Демченко Є. Історія села Качківки // Більшовицька правда. – Вінниця, 1937. – 21 вересня.
3. Квітковський Є. Де що про колишне Поділля // Там само. – 1937. – 5 грудня.
4. Азаров В. Дорога в Канів // Літературна газета. – Київ, 1938. – 18 жовтня.
5. Паламарчук Л., Журахович С., Ємануїлов Л. Старовинне українське місто // Вісті ВУЦВК. – Київ, 1939. – 6 жовтня.
6. Дошер Я. Було повітове місто // Комуніст. – Київ, 1939. – 9 січня.
7. Гуслистий К. Львов // Советская Украина. – Київ, 1939. – 26 сентября.
8. Бекель М. Так було, так ніколи не буде // Вісті ВУЦВК. – 1940. – 24 березня.
9. Легейда О. В стародавньому місті Дубно (Ров. обл.) // Там само. – 1940. – 29 листопада.
10. Вікторов Є. Наше місто // Наддніпрянська правда. – Херсон, 1937. – 12 жовтня.
11. Музей в с. Ломоватому // Комуніст. – 1936. – 15 серпня.
12. Музей заводу «Серп і молот» // Комуніст. – 1937. – 29 вересня.
13. Музей історії села // Більшовицька прав-

- да. – 1936. – 26 березня.
14. Реконструкція Вінницького краєзнавчого музею // Там само. – 1937. – 15 вересня.
 15. Краєзнавчий музей в Черкасах // Пролетарська правда. – 1937. – 11 травня.
 16. Дзюба Ф. Остерський краєзнавчий музей // Більшовик. – Чернігів, 1939. – 28 листопада.
 17. Роботу над складанням історії фабрик та заводів у центр уваги // «Літературна газета». – 1933. – 22 квітня.
 18. Збірка «Історія фабрик і заводів» // Вісті ВУЦВК - 1934. – 9 січня.
 19. Андрійчук К. Від Києва до Канева // Більшовицька правда. – 1935. – 10 серпня.
 20. Слідами Щорса // Радянська Волинь. – Житомир, 1935. – 27 серпня.
 21. Дитячі екскурсії // Вісті ВУЦВК. – 1937. – 5 серпня.
 22. Екскурсії стахановців у Москву, Ленінград і Київ // Зоря. – Дніпропетровськ, 1937. – 22 березня.
 23. Хороша була екскурсія // Червоний гірник. – Кривий Ріг, 1937. – 12 липня.
 24. Екскурсія робітників до філіалу музею В.І. Леніна // Більшовик. – 1939. – 22 січня.
 25. Розкопани городища у Вишгороді // Там само. – 1934. – 21 серпня.
 26. Старовинне городище XI віку // Там само. – 1934. – 24 вересня.
 27. Археологічні знахідки льодової доби // Зоря. – 1934. – 28 вересня.
 28. Магура С. Трипільська культура // Пролетарська правда. – Київ, 1934. – 15 жовтня.
 29. Землянки XI-XIII століття // Вісті ВУЦВК. – 1935. – 1 вересня.
 30. Оселя первісних людей // Радянська Волинь. – 1935. – 11 жовтня.
 31. Теличко В. Експедиція Академії наук УРСР в Житомирському окрузі // Радянська Волинь. – 1936. – 10 липня.
 32. Теличко В. Експедиція археологів // Вісті ВУЦВК. – 1937. – 21 квітня.
 33. Розкопани в Києво-Печерській Лаврі // Там само. – 1937. – 17 липня.
 34. Скіфське селище // Там само. – 1937. – 24 серпня.
 35. Археологічні розкопування на Одещині // Червона Тульчинщина. – 1937. – 9 травня.
 36. Експедиції Інституту археології Академії наук УРСР // Більшовицька правда. – 1938. – 22 травня.
 37. Розкопани в Одесі // Чорноморська комунa. – Одеса, 1938. – 5 січня.
 38. Поля Трипільської культури на Звенигородщині // Пролетарська правда. – 1938. – 4 вересня.
 39. Пассек Т. Вивчення трипільської культури // Комуніст. – 1939. – 9 січня.
 40. Розкопки в Ольвії // Там само. – 1939. – 2 червня.
 41. Розкопки литовського замку в Києві // Більшовик. – 1939. – 8 червня.
 42. Ортенберг С. Скіфи // Зоря. – 1940. – 31 грудня.
 43. Славін Л. Розкопи Ольвії // Комуніст. – 1939. – 24 вересня.
 44. Нові археологічні розкопки в Софіївському заповіднику // Вісті ВУЦВК. – 1936. – 24 листопада.
 45. Цінна археологічна знахідка // Там само. – 1939. – 17 серпня.
 46. Старовинний човен // Червона Тульчинщина. – 1937. – 30 листопада.
 47. Розовський М. Охотники за ископаемими // Советская Украина. – Киев, 1939. – 6 января.

Григорий Рудой

Отображение краеведческого процесса в Украине 1930-х годов в газетной периодике

В статье на основании материалов республиканской периодики освещаются проблемы развития краеведения в Украине 1930-х годов.

Ключевые слова: украинская пресса, газетная периодика, памятники истории и культуры, краеведение, туризм, археологические раскопки.

Grigoriy Rudoy

**Regional studies process in Ukraine of 1930's in the newspaper
periodicals representation**

In the article the problems of country-specific studies development in Ukraine in 1930-th on the basis of republican periodicals are reflected

Key words: *Ukrainian press, newspaper's periodical, memorials of history and culture, country-specific studies, tourism, archeological dig*

